

SUIDSIDAL AXLOQ PSIXOLOGIYASI VA UNING MAZMUN MOHIYATI

Abduvahobova Dinara

Andijon davlat universiteti,

Ijtimoiy iqtisodiyot, Pedagogika psixologiya, 402 guruh talabasi.

Sulaymonova Tòxtaxon Gaynazarova

Umumiy psixologiya kafedrası dotsenti.

ANNOTATSIYA:Maqolada bugungi muhim va global sharoitda suitsid muammosi yuzasidan, dunyo va yurtimiz olimlari tomonidan olib borilgan qator tadqiqotlar va ularning natijalari yuzasidan ishlab chiqilgan ilmiy xulosalar tahlil qilingan bo'lib, qo'lga kiritilgan ilmiy va empirik natijalar atroflicha tahlil etilgan va muallif qarashlari bilan boyitilgan.

KALIT SO'ZLAR:Suitsid, jamiyat, depressiya, krizis, affekt, psixologik ta'sir, voyaga yetmagan, o'zgarish, diniy qarashlar, xalqlar tarixi, psixologik hodisa, umidsizlik, kasallik, o'lim.

Suidsidal axloq psixologiyasi, kishilarning inqiroz etishga yo'l qo'yishga olib keladigan o'z-garmalar, o'z o'qitish, o'z tabiatini tahlil qilish va o'zini tuzatishni ta'minlash bilan bog'liqdir. Bu psixologiya yo'nalishida insonlarning inqirozlarga olib keladigan o'z-garmalar, ularga ko'rsatilayotgan tibbiy yordam, va insonning o'zini qo'llash usullari haqida o'rganish va tadqiqotlar amalga oshiriladi.

Suidsidal axloq psixologiyasining mazmuni, insonlarning inqirozlarga olib kelishning sabablari, ularning hayot qarorlarini o'zgartirish va ularni intihor qilishga ko'rsatish, qanchalik yordam bera oladiganligi, insonlarning ruhiy va jismoniy holati, shuningdek, suidsidal davrning nazoratlari vaqtida mavjud bo'lgan faktorlar, masalan, odamlarning aloqadorligi, ruhniy ta'siri, uning o'z-o'zidan qo'rqishi, va boshqalar kabi muhim mavzularni o'z ichiga oladi.

Suidsidal axloq psixologiyasi insonlarni inqiroz etishni oldini olish, ularni qo'llab-quvvatlash va sodda hayotga qaytarishda katta ahamiyatga ega. Bu sohada amaliy va nazariy o'rganishlar davom etmoqda va bu sohada yangiliklar va tadqiqotlar o'zaro almashishmoqda.

G.Z.Tojiboeva tomonidan maktab psixologining nizoli vaziyatlardagi psixokorreksion faoliyati xususiyatlari o'rganilgan va ta'lim-tarbiya jarayonida o'smirlar o'rtasidagi shaxslararo nizolar o'quvchilar va o'quv guruhlariga ham salbiy, ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu munosabat bilan maktab psixologlarining o'smirlar o'rtasidagi shaxslararo nizolar sharoitidagi ishi shaxslararo nizoning shaxslilikni rivojlantiruvchi salohiyatini maksimal amalga oshirishga va uning salbiy oqibatlarini yuzaga kelishi ehtimolini kamaytirishga yo'naltirilishi kerak deb xulosa qilingan.

Y.K.Normetova tomonidan sog'liqni saqlash tizimida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari tadqiq qilinib, bemorlar sog'ayishida, shifokorlarning faoliyatida ijtimoiy-psixologik xizmatning o'rni keng yoritib berilgan. Aholi o'rtasida psixologik bilimlar targ'ibotini yo'lga qo'yish sog'liqni saqlash tizimida psixologik xizmatni tashkil etishning muhim elementlaridan biri bo'lib, odamning psixologik xizmat muassasalariga o'z vaqtida murojaat qilishlariga zamin hozirlaydi va ularni kasallik ta'sirida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan bir qator noxush psixologik holatlarni o'z vaqtida aniqlash hamda davolash imkoniyatini beradi degan xulosalar chiqarilgan.

F.F.Rasulova tomonidan o'smirlarda agressiv xulq-atvor namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari o'rganilib, agressiyaga moyil o'smirlar xulq-atvorini psixoprofilaktika qilish va psixokorreksiyalash maqsadida ota-onalar, pedagoglar va psixologlar hamkorlikda samarali ish olib borishining algoritmi ishlab chiqilgan.

G.I.Sattorova tomonidan ilk o'spirinlar irodaviy sifatlarini psixodiagnostika qilish va psixokorreksiyalash jarayonini takomillashtirish yuzasidan tadqiqotlar olib borilgan. Muallif psixologlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish kurslarida iroda diagnostikasiga bag'ishlangan o'quv-mashg'ulot blokini yo'lga ko'yish muhimligini e'tirof etgan.

D.R.Abdumajidova o'smirlarda assertiv xulqni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini aniqlash orqali psixodiagnostika va psixokorreksiya tadbirlari samaradorligini oshirish muhim masalalar sarasiga kirishini ta'kidlab, olib borilgan tadqiqot natijasida o'smirlar o'quv faoliyatida assertiv xulqning intellektual (erkin fikrlovchi, ahloqiy me'yorlarga amal qiluvchi), shaxsiy (ma'suliyat, dadillik, intiluvchanlik) va emotsional (kayfiyat, optimizm) darajalarini aniqlagan. Shuningdek, o'smirlarda assertiv xulqni shakllantirishga yo'naltirilgan "O'smirlarda assertiv xulqni shakllantirish darajasini aniqlash" psixologik trening dasturi samaradorligini isbotlagan.

X.X.Jabborov tadqiqotlari asosida, o'smirlar o'rtasida vayronkor g'oya va buzg'unchi mafkuralarga nisbatan barqaror mafkuraviy immunitet shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy-psixologik treninglar o'tkazish orqali, o'smirlardagi mafkuraviy immunitet beqarorlik darajalarini baholashning uslubiy ta'minoti ishlab chiqib, amalda sinovdan o'tkazdi. Tadqiqot natijasi, barqaror mafkuraviy immunitet shakllantirish ishlarining ilmiy-metodik ta'minotini kuchaytirishga qaratilgan.

O.S.Qodirovning "O'smirlarda (11-15 yosh) jinoyat motivlari shakllanishining psixodiagnostikasi va psixokorreksiyasi" nomli nomzodlik dissertatsiyasida o'smirlarda jinoyat motivlari shakllanishini o'rganish, o'smirlar xulq-atvorida jinoyat motivlari shakllanishida salbiy omillardan himoya qiluvchi (huquqiy ongni shakllantiruvchi) zamonaviy-psixologik mexanizmlar tuzilmasi, o'smirlarning individual va ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga salbiy ta'sir qilishi mumkin bo'lgan "o'zini tasdiqlash", "o'z manfaatlarini boshqalardan ustun qo'yish", "o'g'rilik", "bezorilik", "buzg'unchilik", "qasoskorlik", "o'z kuchi va jasoratini ko'rsatuvchi" jinoyat motivlarini oldini olishga xizmat qiluvchi uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

R.Z.Jumayev olib borgan tadqiqotlarida o'smirlarda milliy o'zlikni anglashning psixologik xususiyatlarini tadqiq qilgan. Olim ijtimoiy xulqning ichki, ma'naviy regulyatori sifatida milliy o'zlikni anglash xususiyatlarini ishning asosiy maqsadi qilib olgan. Bunda, asosan, o'smirlar ongida diniy his-tuyg'u va e'tiqodning shakllanishi ma'naviy hayot doirasida muhim ahamiyatga egaligi va ularning ijtimoiy axloqini, xulqini takomillashtiruvchi yoki ulardagi salbiy xulq-atvor shakllanishiga nima sabab bo'lishini tadqiq qilgan.

G.T.Yadgarovanning «Noto'liq oilalarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari» nomli dissertatsiyasida esa o'smirlarning ijtimoiylashuvi normal kechishi inson psixikasida barcha jarayonlarga tezlik bilan adaptasiya (moslashuv) hosil qilinishi va mazkur jarayonlarning shaxs xulq-atvoriga ta'siri ilmiy psixologik jihatdan asoslab beriladi.

D.M.Anvarovanning «O'smirlar ma'naviyati shakllanishi va rivojlanishining psixologik xususiyatlari» nomli nomzodlik dissertatsiyasida esa o'smirlarning hissiy-emotsional xususiyatlarni ularning ma'naviyatini shakllanishi va rivojlanishining psixologik qonuniyatlari va aynan o'smirlik yoshida kechadigan inqirozli holatlarda shaxsda shakllangan ma'naviy bilimlar uning ko'plab salbiy ilatlarga og'ishishini bartaraf qilishi mumkinligi ilmiy asoslab berilgan.

Suidsidal axloq psixologiyasi, insonlarning inqiroz etishga olib keladigan o'zgarimlar va ularning o'zini inqiroz etishini oldini olishda qanday yordam berishning psixologik asoslari va prinsiplari bilan shug'ullanadi.

Bu sohada ko'plab mavzularni o'z ichiga oladi, masalan:

1. Inqirozlarga olib kelishning sabablari: Psixologlar inqirozlarga olib kelishning asosiy sabablari haqida tadqiqotlar olib borishadi. Bu sabablar o'rtacha hayotning o'zgarishi, jismoniy va ruhiy muammoning

mavjudligi, aloqalar, ish haqida ko'p mas'alalar, yolg'on hayotga qarshi o'zgarmalar kabi turli sabablarga bo'lishi mumkin.

2. Yordam berish usullari: Suitsidal axloq psixologlari, insonlarga inqiroz etishni oldini olish uchun qanday yordam berish kerakligini o'rganishadi. Bu yordamlar o'rtacha terapiya, farmakoterapiya, onlayn yordam va mavjud qo'llanmalardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

3. Inqirozlarga qo'llanish va davom ettirish: Psixologlar, inqirozlarni oldini oladigan, ularni qo'llab-quvvatlovchi dasturlar va strategiyalarni rivojlantirishadi. Bu, inqiroz qilishni oldini olish, qayta tiklash va inqiroz jarayonida o'zaro muloqotlarni o'rganish, shu jumladan, inqiroz aetgan shaxslarga qo'lim bo'lgan kabi ko'rsatmalar orqali sodda qilishni o'z ichiga oladi.

4. Jismoniy va ruhiy davolash: Psixologlar, inqiroz etgan insonlarga ruhiy va jismoniy yordam berishni o'rganishadi. Bu, davo va terapiya yo'nalishlarini alohida qo'llash orqali odamlarni qayta tiklash va sodda hayotga qaytarishga qaratilgan.

Mazkur tadqiqotchilar suitsid bo'yicha bir qancha ilmiy tadqiqotlarni olib borgan bo'lsalarda, aynan deviant xulq-atvorli o'smirlarda suitsidal xulq-atvorni kelib chiqishi va profilaktikasi bo'yicha konkret ilmiy tadqiqotlar olib borilmagan.

Shunday qilib, o'zini o'ldirish barcha tadqiqotchilar tomonidan shaxsning nizolarni kechirish sharoitidagi ijtimoiy psixologik dezadaptatsiyasi oqibati sifatida qaralgan. Bunda suitsid o'zida shaxsning favqulotda vaziyatlardagi xulq-atvorining variantlaridan birini namoyon etadi, shu bilan birga vaziyatning suiqaasdga mosligi bilan emas, balki subektning o'ziga hosliklari, uning hayotiy tajribasi, intellekti, ichki shaxsiy aloqalarning mustahkamligi bilan aniqlanadi.

Xulosa: Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, suitsidal holatlar uchrashi, ularni ijtimoiylashuvi jarayonida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarimizning buzilishi singari salbiy tendensiyalar, muhim hayotiy ahamiyatga ega tushunchalarning noto'g'ri idrok etilishi natijasida vujudga keladigan stixiyali ijtimoiylashuv, shaxslarning o'zini namoyon qilishga intilishi bilan bog'liq ravishda shakllanadigan deviant xulq-atvor, dezadaptatsiya kabi sifatlarni rivojlanishi uchun xizmat qilishi mumkin.

Umuman, deviant xulq-atvorli o'smirlarda suitsidal holatlarni oldini olishga qaratilgan psixoprofilaktik va psixokorreksion ishlarning olib borilishi ularning ijtimoiy-psixologik taraqqiyotni ta'minlashga xizmat qilgan ekan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. Social Psychological Characteristics Of Psychological Defenses Manifested In Adolescents In Extreme Situations. Вестник интегративной психологии журнал для психологов. Выпуск № 22, 2021 г. С 233-237.
2. Elov Z.S. Causes and analysis of suicidal thoughts among adolescents. EPRA International Journal of Research and Development (IJRD). Volume: 6 | Issue: 11 | November 2021 75-76
3. Elov Z.S. Conditions and the reasons of cases of the suicide among the staff of law-enforcement bodies. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol 5 2017
4. Elov Z.S. Psychological influence of speech disorders and the causes that cause them on the child's psyche. Academicia globe: inderscience research volume: 3, issue 1, january-2022 39-42
5. Elov Z.S. Researches of the Reasons Conditions, Fastors of Suicide Rick Intellectual Archive Volume 5 Number 1. 2016. 49-53

6. Elov.Z.S. Kadimgi xalqlar urf-odatlari va rivojlangan jamiytda uz joniga kasd kilişning ijtimoiy psixologik sabablari. Tarix va bugun (kadimgi xalqlar urf-odatlari va bugungi zamon) Jamiyat va innovasiyalar. 10.2021 169-173.
7. F.F.Usmonov, Z.S.Elov. Suicide - as a global problem facing humanity. Web of scientist: international scientific research journal. Volume 3, Issue 2, Feb.,2022. 349-354
8. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. O'smirlarda ekstremal vaziyatlarda psixologik himoya mexanizmlarini shakllantirish. Monografiya. "Buxoro viloyat bosmaxonasi MChJ" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 160.
9. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya.. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 600.
10. МАКТАБ ПСИХОЛОГИНИНГ НИЗОЛИ ВАЗИЯТЛАРДАГИ ПСИХОКОРРЕКЦИОН ФАОЛИЯТИ ХУСУСИЯТЛАРИ Г.Р.Тожибоева Тошкент 2018.